

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

INDIVIDUALIZAM

UREDNICI

Suzana IGNJATOVIĆ

Aleksandar BOŠKOVIĆ

BEOGRAD

2017

INDIVIDUALIZAM

Izdavač

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Za izdavača:

Goran Bašić

Urednici:

Suzana Ignjatović

Aleksandar Bošković

Recenzenti:

Slaviša Tasić

Neven Cvetičanin

Nina Kulenović

Lektura:

Tatjana Rončević

Anka Jakšić

Dizajn korica:

Ninoslav Janković

Štampa:

Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd

Tiraž: 50

ISBN 978-86-7093-192-3

10. UTICAJ ŠILEROVOG I HUMBOLTOVOG IDEALA LEPOTE I LJUDSKOSTI U SRPSKOJ SAVREMENOJ KULTURI

Marinko LOLIĆ*

APSTRAKT

Autor u svom razmatranju polazi od Šilerovog određenja pojma lepog, koje predstavlja kritičko preispitivanje i razvijanje glavnih motiva Kantove estetike, i ukazuje na različite oblike recepcije ovih ideja u našoj savremenoj filozofiji i kulturi. Šiler kritikuje Kantovu koncepciju lepog i nastoji da je proširi uvodeći ideju ljupkosti. Razvijajući svoje ideje o čoveku i čovečnosti, veliki etičar, nasuprot Kantu, zastupa čvršću vezu između morala, prirode i emocija do čije harmonije treba čovečanstvo dovesti estetskim vaspitanjem. Šiler se i kao pesnik i kao filozofski mislilac kreće oko određenja pojma čoveka i pojma ljudskosti.

Ključni motivi Šilerove koncepcije ljudske ličnosti, njegovo određenje pojma lepote, poslužiće Humboltu da u svojim komparativnim antropološkim istraživanjima razvije ideal muške i ženske lepote iz perspektive njihovih polnih razlika. Autor nastoji da osvetli ideale muške i ženske lepote u Humboltovoj antropološkoj misli i ukaže na njihove ključne aspekte, ne samo iz perspektive komparativne antropologije, već i u sferi estetike i teorije morala. Osnovni cilj ovih razmatranja jeste, da se istraže motivi zbog kojih je Humbolt smatrao da ideal ženske i muške lepote mora biti dopunjen idejom ljudskosti, i zbog čega ovi ideali, bez ideje ljudskosti, ne mogu ispuniti svoj puni smisao u razvoju savremene ljudske individualnosti.

KLJUČNE REČI: antropologija, žena, muškarac, ideal, individualizam, Kant, Šiler, Humbolt

* Institut društvenih nauka, Odeljenje za filozofiju

UVOD

Moderna srpska filozofija, pedagogija, politikologija, književnost, umetnost, nauka o književnosti i teorija moderne umetnosti, u različitim vremenskim razdobljima, doživele su presudan uticaj tri velike evropske kulture: nemačke, francuske i engleske. Sama geografska blizina nemačkih visokih škola u Austrougarskoj u 19. veku, i nešto kasnije, veliki univerzitetski centri u Nemačkoj, bili su ključni za formiranje moderne kulture i umetničkog ukusa u Srbiji u 19. veku.

Iako su u početku, na naše školovane ljude, najveći uticaj vršili epigoni, docnije, razvojem naše intelektualne elite, sve su više u srpskoj nauci i kulturi dobijali na značaju vodeći predstavnici nemačke filozofije, književnosti, umetnosti i politike. U recepciji različitih filozofskih, naučnih i političkih ideja, krajem 18. a naročito tokom 19. veka, posle oslobođenja Srbije od turske vlasti, u našoj kulturnoj sredini sve više jača uticaj vodećih predstavnika nemačke visoke kulture. Među tim imenima posebno mesto pripada istaknutim nemačkim filozofima, tvorcima klasičnog nemačkog idealizma: Kantu (Kant), Fihteu (Fichte), Šelingu (Schelling), Hegelu (Hegel) (Žunjić, 2014: 95-127), a u književnosti Šileru¹(Schiller) i Geteu (Goethe), dok su u oblasti pedagoških nauka i teorije obrazovanja, dominirale ideje utemeljivača moderne pedagogije Fridriha Herbarta(Friedrich Herbart) (Radulaški, 2008: 349-423, Kučinar, 2001: 23) i jednog od ključnih autora koncepcije modernog univerziteta Vilhelma Humbolta (Wilhelm von Humboldt). (Žunjić, 2014: 132, Lolić, 2007: 121-149).

¹ “Metodski putokaz za ovakva istraživanja, zasnovana kako na bogatstvu proverene građe, tako i na njenom umesnom domišljanju, dao je Pero Slijepčević svojom studijom *Šiler u Jugoslaviji*“ (Konstantinović 1993: 73–74); (Slijepčević 2013: 145–377)

ŠILEROVO ODREĐENJE POJMA LEPOG

U ovom radu ne možemo ulaziti u iscrpno razmatranje svih važnih aspekata višestrukog uticaja Šilera i Humbolta na našu kulturnu sredinu, već ćemo se samo koncentrisati na njihovo shvatanje individuuma i ključne aspekte recepcije ove ideje u našoj kulturi u poslednja dva veka. Uticaj dvojice nemačkih mislilaca, bar kad je reč o Šileru, u različitim vremenskim razdobljima² u našoj kulturnoj sredini, posredovan je, ne samo njegovim filozofskim spisima, već i njegovom razvijenom književnom produkcijom, koja obuhvata: poeziju, dramsku umetnost i teoriju književnosti (Bekić, 1987: 44-56). U ovom razmatranju, bavićemo se samo Šilerovim filozofskim poimanjem modernog individuuma u njegovim filozofskim raspravama (Šiler, 2008) posvećenim estetskom vaspitanju čoveka.

Istaknuti savremeni nemački tumači Šilerovog filozofskog i književnog opusa, smatraju, da je on bio „ikona za demokratski patos otadžbinske svesti“ (Zafranski, 2013: 435). Istovremeno, oni vide Šilera kao „pripremnog mislioca kulturne nacije“, koji je još početkom 19. veka ispisao ove proročke reči: „nemačka veličina ne leži u političkoj moći, nego u kulturi“ (Zafranski, 2013: 435). Ovu Šilerovu ideju, kao deo svog naučnog i obrazovnog programa nemačke nacije, preuzeo je Humbolt.

Za Kantovog kritičara i jednog od najpoznatijih filozofskih sledbenika, Šilera, lepota dovodi formu i materiju u savršeno jedinstvo. Igra kojom težimo lepoti, po Šilerovom mišljenju, u sebi ujedinjuje formu i život, a objekt istinske lepote pokazuje savršeno stapanje svog sadržaja i svoje forme (Grlić, 1975). Nema ničega u njegovom sadržaju što je

² „Ukoliko je uticaj latinske klasične poezije slabio utoliko je rastao uticaj nemačke poezije. Čoke i Kocebu dele vladu u prevodnoj srpskoj književnosti. Nova božanstva postaju Šiler, Gete, Viland, Lesing, Gesner. (...) Hegelova filozofija je veruju naših obrazovanih ljudi onoga doba. To je apogeja nemačkog uticaja na srpsku književnost; posle toga, on se samo slabi i gubi“ (Skerlić, 1966: 66).

relevantno za njegovu formu, dok se forma, sa svoje strane ne može odvojiti od tog ovaploćenja i nije nešto što bi se igde drugde moglo celovito izraziti.

Ipak, neki tumači savremene umetnosti, smatraju da u Šilerovom shvatanju lepog ima nečeg paradoksalnog (Tejlor, 2008: 630). Kod Šilera je, kao i kod njegovog filozofskog uzora, Kanta, „forma“ povezana sa univerzalnim. Ovaj izraz se jednim delom upotrebljava za označavanje moralnog nagona u nama koji pokušava da dâ univerzalno voljni oblik našem životu, a drugim delom potiče od shvatanja pojma koji je univerzalni termin – nasuprot svojim posebnim oblicima. Moral i opšti pojmovi kod Šilera su veoma tesno povezani što pokazuje sasvim jasan uticao Kantove teorije morala. Međutim, za Šilerov umetnički duh univerzalni izraz je neodvojiv, on je identifikovan sa svojim određenjem. Za Šilera, lep predmet je nešto posebno što sobom nosi univerzalni značaj. Bez obzira na izvesna odstupanja od Kantove teorije o lepom, Šiler se i ovde oslanja na mislioca iz Kenigsberga, posebno na njegove stavove iz *Kritike moći suđenja*, u kojoj se ističe, da je sud ukusa partikularan zato što lep objekt ne može da dovede u vezu sa opštim pojmom.

Neki savremeni Šilerovi tumači, kao na primer, Čarls Tejlor (Charles Taylor), smatraju, međutim, da „upravo govor o moralnom značaju umetnosti jednu značajnu dvosmislenost ostavlja neispitanom“ (Tejlor, 2008: 630). Tejlor ističe, da je kod Šilera „odnos prema moralu celine ili intenzitetu koji on obećava, veoma problematičan“ (Tejlor, 2008: 632). Čini se, da već Šiler u svojim *Pismima o estetskom vaspitanju čoveka* nudi dva nespojiva gledišta o odnosu lepog prema moralu. S jedne strane, Šiler smatra, da igra i lepota koju ona stvara pomažu moralnoj volji. Ova volja definiše sadržaj ljudskog savršenstva, a lepota je, iako neophodna, samo pomoćno sredstvo u dostizanju ovog savršenstva. Ali, drugo stanovište se konstantno sugerše – a povremeno i formuliše – kroz čitavo njegovo

delo igra i estetsko nude više ispunjenje od pukog morala, zato što moral ostvaruje samo jednu našu stranu – formu, a ne i materiju, dok nas lepota može učiniti celovitim, može nam dati sklad i slobodu.

Treba napomenuti da se moral ovde još uvek shvata u smislu 18. veka gde pravda i dobronamernost, kao i kontrola želje razumom, sačinjavaju njegovu suštinu. Nova misao koja se javlja u Šilerovom tekstu jeste – ona prema kojoj bi lepota mogla da nam ponudi viši cilj. Bar u Šilerovoj verziji taj cilj bi obuhvatio moral i bio bi u potpunosti usklađen s njim. Skladno, slobodno bivstvujuće koje se igra (Grić, 1975: 199-209, Triling, 1990: 159-160), spontano bi želelo da bude dobro u opšte prihvaćenom smislu te reči – ono ne bi tek prosto strogo sledilo kao kod Kanta princip dužnosti. Ali, sada se otvara zabrinjavajuća mogućnost da bi ovo više ispunjenje moglo da nas izvede izvan okvira prihvaćenog morala; ono bi moglo da nas odvrati od njega, ili bi moglo da zahteva da ga sasvim odbacimo, kao što nas uverava Niče povodom etike dobronamernosti.

Klica je počivala u novoj estetici koja se razvila u 18. veku. U njoj je lepo bilo definisano u smislu izvesne vrste osećanja ili subjektivne reakcije. U svojoj *Trećoj* kritici, Kant je ovome dao novu i moćnu artikulaciju, koja je bila definisana kao izvesna vrsta zadovoljstva. Sledeći Šaftsberija, za koga je bila suštinska odlika estetskog osećaja „bezinteresnost“, Kant je došao do svoje koncepcije estetskog suda kao „bezinteresnog dopadanja“. Drugim rečima, ono što nam, po Kantovom mišljenju, lep predmet pruža, to je nešto što je sasvim različito od utilitarnih zadovoljstava. U tom Kantovom stavu, Tejlor smatra da je „izneta deklaracija nezavisnosti lepog od dobrog“ (Tejlor, 2008: 633) o čemu će se u postkantovskom razdoblju, ne samo u okviru estetike, već i na području pedagogije, političke teorije i nauke o kulturi voditi dugotrajne i oštre debate.

U Šilerovoj interpretaciji Kantovih estetičkih ideja i njegove teorije morala, ispostavlja se da je lepo drugi način da budemo u dodiru s

natčulnim u sebi. To je „simbol moralnog dobrog“. Kant je stvorio prvu od dve teorije koje se mogu uočiti u Šilerovom filozofskom estetskom delu. Delimični ekspresivizam Šilerove estetike, koji je on preuzeo iz romantičarskog perioda, dao je viši normativni značaj estetskom i otvorio novi put za drugačiji razvoj modernog moralnog senzibiliteta.

Na izvestan način, svako ko sledi religiju umetnosti prihvata drugo od dva stanovišta, koja je Šiler izložio, shvatajući umetnost kao viši oblik ostvarenja čovečnosti od morala, to jest, čineći da je umetnost sama po sebi cilj. Ali u Šilerovoj formulaciji, lepota koja predstavlja dovršenje savršenstva ljudskog života, pomaže u ostvarivanju svih drugih priznatih moralnih ciljeva. Štaviše, ona ne donosi samo celovitost svakoj osobi, već i jedinstvo društva. Stoga je podjednako istinito reći da umetnost služi ljudima ili da služi životu. Šilerovo poimanje lepog bilo je Humboltu izuzetno inspirativno za izgradnju njegove koncepcije muškog i ženskog ideala lepote koju je on razvio u svojoj komparativnoj antropologiji.

HUMBOLTOVA ANTROPOLOŠKA ISTRAŽIVANJA MUŠKOG I ŽENSKOG KARAKTERA

Za razliku od Šilera, nemački naučnik, liberalni politički filozof i državnik, Vilhelm Humbolt, koji je u našoj sredini manje poznat, nije ništa manje značajan mislilac za izgradnju modernih obrazovnih (Žunjić, 2014: 220) institucija u Srbiji. Humboltov uticaj, u poslednja dva veka, najčešće se vezuje za njegovu ideju modernog sekularnog univerziteta (Dimić, 2014: 608, Prole, 2014: 611, Gvozden, 2014: 631). Ova sužena predstava naučne i političke delatnosti, o ovom nemačkom misliocu, nije se još uvek promenila u našoj savremenoj kulturi, iako su krajem XX i početkom XXI veka, kod nas prevedena neka od najvažnijih Humboltovih filozofskih dela (Humbolt, 1991, Humbolt, 1991a), sa područja lingvistike (Humbolt, 1988) i političke filozofije (Humbolt,

1991), koja su nastala na filozofskim temeljima filozofije nemačkog klasičnog idealizma.

Moderna duhovna i politička kretanja u Zapadnoj Evropi, njihovu dubinu i dinamiku, u najvažnijim aspektima, suštinski je odredila Francuska revolucija. Bez obzira na globalne potencijale i široke odjeke političkih kretanja koje je krajem 18. veka u najvišim slojevima nemačke kulturne i političke elite izazvao raspad starog režima u Francuskoj, nastanak moderne građanske političke kulture, u tadašnjoj razjedinjenoj nemačkoj državi imao je sasvim osoben tok. Sporovi nemačke elite o vrednostima Francuske građanske revolucije, u kontekstu filozofije nemačkog klasičnog idealizma, imali su različite teorijske i praktične konsekvence. Ipak uz određene, manje ili veće, teorijske i političke modifikacije, Francuska revolucija bila je prihvaćena, čak i među predstavnicima najkonzervativnijih filozofskih pravaca i struja, koje su krajem 18. i početkom 19. veka vladale nemačkom filozofskom scenom (Kučinar, 2016: 125). Stoga su, veoma oštre polemike i rasprave nemačkih filozofa, književnih teoretičara i književnika o različitim mogućnostima praktične realizacije dostignuća ovog epohalnog političkog i društvenog preokreta vođene u više različitih etapa u nemačkoj kulturi i politici sve do sredine 19. veka.

S naročitim oduševljenjem, ideje Francuske revolucije preuzeli su glavni predstavnici nemačkog klasičnog idealizma (s pravom od K. Marksa nazvani „teoretičari Francuske revolucije“). U njihovom stavu prema Francuskoj revoluciji, pored oduševljenja, često su se, međutim, pokazivale i izvesne ambivalencije. Prihvatajući s entuzijazmom³ ideje slobode, bratstva i solidarnosti, oni su zbog nasilja i terora, koje je

³ O figuri gledaoca kao neupletenog posmatrača svetskih događaja i značaju entuzijazma kao „patološkog“ sublimiranog pokretača i njegovoj ulozi u svetsko građanskoj revoluciji – temeljno razmatranje ovog problema nalazi se u knjizi Borislava Mikulića, *Trg izgubljene Republike* (Mikulić, 2015: 113)

revolucija donela sa sobom, iskazivali kritički stav prema ovom epohalnom političkom događaju⁴ i nastojali da, pronađu način kako da realizaciju političkih⁵ ideja francuske revolucije izvrše drugim, nepolitičkim sredstvima. Stoga su tražili podesan medijum posredovanja slobode, individuuma, solidarnosti, i drugih vrednosti koje je, kao deo emancipacije modernog građanstva, donela sa sobom Francuska revolucija.

Uporedo s traganjem za ostvarenjem pravne države, među nemačkim misliocima vodile su se i rasprave o različitim putevima i mogućnostima formiranja slobodnog individuuma. Neki od istaknutih nemačkih zastupnika ideja građanske revolucije, videli su kao jedinu mogućnost oplemenjivanja modernog individuuma različite oblike umetnosti. Stoga se u to vreme, naročito, u nemačkoj književnoj produkciji u različitim književnim žanrovima: manifestima, pismima, poeziji, drami, obrazovnom romanu (Bildungsroman), javljaju ideje nove klasične estetike⁶, koje su bile od ključnog značaja, za razvoj obrazovanja i usavršavanje modernih oblika individualnosti.

⁴ „I Fridrih Šiler će, uostalom, u svojim *Pismima*, neuspeh Revolucije nazvati „neizbežnim krugom“, neuspehim pokušajem da se stvori etički oplemenjeno čovečanstvo pomoću nametnutog državnog uređenja, onako kao što ga um zamišlja. Dok bi sama država, zapravo, morala tek biti zasnovana na – boljem čovečanstvu“ (Grubačić, 2009: 262). Međutim, po mišljenju ovog autora „pravu meru raspoloženja u vreme poznatog spora oko revolucije, dao je ipak, Kant u svom spisu *Spor među fakultetima*: „Revolucija je tako puna bede i užasa da se pošten i pametan čovek nikad ne bi odlučio da ponovi taj eksperiment, čak i kada bi se, pokušavajući da ga izvede po drugi put, mogao nadati uspehu“ (Kant, 1974).

⁵ „Traži se rešenje `političkog` problema: oslobođenje čovjeka od nečovječnih egzistencijalnih uvjeta. Schiller tvrdi da, kako bi se riješio taj politički problem, `čovjek mora proći kroz estetsko, jer ljepota je ona koja vodi u slobodu“ (Markuze, 1965: 152).

⁶ „Zajedno sa Šilerom, Gete je razvio novu, `klasičnu` estetiku sa kojom mali Vajmar postaje `prestonica kulture` - ujedinlo je ih je uverenje da univerzalni kulturni model pruža samo antika, vreme kada su `bogovi još bili ljudi kao bogovi`, njihovo prijateljstvo je svojim značajem utemeljilo i svojim značenjem ozarilo celokupno klasično nemačko obrazovanje do današnjeg dana“ (Grubačić, 2009: 266).

Među nemačkim književnicima u tome se, pored Getea, naročito ističe književno stvaralaštvo pesnika i dramskog pisca Fridriha Šilera, jednog od najboljih tumača Kantove transcendentalne filozofije toga vremena. Za razliku od Getea, i nekih drugih nemačkih pisaca, kojima je filozofija pisca *Kritike čistoga uma* suviše apstraktna, Šiler je, posebno u Kantovim estetskim principima video mogućnost izgradnje jedne moderne teorije o lepom, ali i mogućnost da se književnost kao forma umetnosti iskoristi u vaspitanju ljudskog roda. Šiler, u svojim pismima (*Estetskom vaspitanju čoveka u nizu pisama*), izričito napominje, da je njegov filozofsko-pedagoški projekat, zasnovan na Kantovim filozofskim načelima, samo što ta načela kod pisca *Ode radosti* nisu više apstraktna kao kod autora *Kritike čistoga uma*, već su dovedena u direktnu vezu i u sklad sa čulnim stvarnim životom. Šiler je bio uveren da je svojim estetskim principima uspeo da ublaži Kantov moralni rigorizam⁷ i da je na taj način pronašao pravu formulu za oblikovanje istinski harmonične ličnosti (Šiler, 2008: 180, Markuze, 1965: 147, Lolić, 2014: 22).

Šilerove ideje o estetskom vaspitanju ljudskog roda imale su širok odjek u nemačkoj pedagogiji, filozofiji, nauci, politici i kulturi uopšte. Jedan od najpoznatijih Šilereovih poštovalaca i idejnih nastavljača bio je Vilhelm Humbolt, koji je ideje o estetskom obrazovanju ljudskog roda, nastojao ne samo da ugradi u svoju koncepciju modernog obrazovanja, već je težio da ove ideje u svojoj komparativnoj antropologiji još više razvije i naučno utemelji. Humbolt je u tom cilju s mnogo konkretnih detalja razvio složenu metodologiju komparativnih antropoloških

⁷ „U Kantovoj filozofiji morala ideja dužnosti izložena je s takvom strogošću koja bi mogla da zastraši svaku graciju i da neki slab razum lako dovede u iskušenje da moralno savršenstvo potraži putem mračne monaške askeze. (...) On je bio Drakon svoga doba, jer mu se činilo da ono jednog Solona još ne zavređuje i nije kadro da ga prihvati. Iz sanktuarijuma čistoga uma odneo je strani, a ipak, ponovo tako poznati moralni zakon, izneo ga sa svom njegovom svetošću pred to stoleće lišeno dostojanstva, ne pitajući se mnogo da li ima očiju koje ne mogu da podnesu njegov sjaj“ (Šiler, 2008: 140–141).

istraživanja čoveka, s namerom da kroz obrazovanje i umetnost utiče na oplemenjivanje karaktera modernog individuuma.

Za razliku od Kanta, Fihtea i Šilera, koji su tražili podesnu metodu odgoja ljudskog roda kao vrste, Humbolt je svoja istraživanja do te mere diferencirao, uvodeći u svoj antropološki diskurs, pojam „ženskosti“ i „muškosti“, da je posebno razmatrao ideal ženskog i muškog individuuma. Njegova antropološka istraživanja nisu bila inspirisana samo Šilerovim interpretacijama ideje o lepom i filozofijom subjektivnosti nemačkog klasičnog idealizma, već i njegovim interesovanjem za reafirmacijom klasične Gčke umetnosti⁸ koja je tada, pod uticajem nemačkih filozofa, pisaca i umetnika, doživela svoju punu rehabilitaciju⁹.

Humbolt je pripadao generaciji nemačke intelektualne elite, koja je smatrala da je Nemačka istinski naslednik grčke filozofije i kulture i stoga je u svojim filozofskim delima nastojao da reafirmiše grčku duhovnost i njene kanone lepote ugradi u moderno nemačko obrazovanje i kulturu. Sledeći ove ideje Humbolt je u svojim antropološkim istraživanjima ideal ženskog i muškog karaktera potražio u analizi različitih likova i osobina grčkih boginja i bogova. U stvari, on je, nastojao da veoma iscrpno analizira grčku skulpturu u kojoj su najpoznatiji antički skulptori ovaplotili lepotu i ljupkost grčkih boginja, bogova i heroja.

Nezavisno od toga s kakvim je velikim umećem i s kakvim ogromnim žarom Humbolt analizirao likove pojedinih boginja, za nas je u ovom

⁸ „Klasična starina, koja je već sa Vinkelmanovim `putovanjem u prošlost` postala merilo i kanon umetnosti, dugo se održavala kao pouzdan uzor zahvaljujući čuvenoj formulaciji savršenog čoveka koga odlikuje *plemenita jednostavnost i mirna veličina*. Idealističku suštinu ovog modela izrazio je Vilhelm fon Humbolt u filozofskom idiomu svog vremena, spojivši intuiciju klasičnih pesnika sa onim moćnim tokom filozofske misli koji je započeo Kant“ (Grubačić, 2009 : 266).

⁹ „Nemačka je bila nova Helada u svom čuvenom kulturnom procvatu, bespomoćna, ali puna ideja, govorili su Fridrih Šiler i Vilhelm Humbolt“ (Šulce, 2001: 59). Up. (Grubačić, 2009 : 260).

radu od mnogo veće važnosti na koji način nemački antropolog određuje ideal ženske i muške lepote, odnosno, onog aspekta ženskog i muškog pola, koje on naziva „ženskost“ i „muškost“ i na osnovu kojih kriterijuma on vrši distinkciju između tih pojmova.

Humboltova analiza teorijski je izuzetno zanimljiva i aktuelna, jer ukazuje, ne samo na duh vremena u kojem je ovaj mislilac živeo, već i na sve važne činioce, društvene, kulturne i istorijske uslovljenosti, koje utiču, ne samo u formiranju estetskog ukusa, već i konstituisanje modernog ljudskog identiteta. S druge strane, Humboltov primer na veoma upečatljiv način ukazuje na važnost društvenih, kulturnih i političkih uslova formiranja moderne filozofske paradigme individuuma, koja u bitnome određuje ljudski identitet.

U svojim komparativnim, antropološkim istraživanjima, Humbolt je pošao od ideje, da se, kao i u drugim naukama, uporednim istraživanjima mogu steći nova saznanja o „osobenosti moralnog karaktera različitih vrsta ljudi“ (Humbolt, 1991: 26). Štaviše, on je bio uveren, da to i jeste glavni „zadatak empirijske antropologije, koja (...) pretpostavljajući da je opšti karakter čoveka poznat, traži njegove individualne različitosti (...), istražuje njihov sastav, traga za njihovim uzrocima, ocenjuje vrednost, određuje način ophođenja i predviđa nastavak njihovog razvoja“ (Humbolt, 1991: 26).

U čemu je Humbolt video posebnu važnost antropoloških komparativnih istraživanja muškog i ženskog ideala lepote? U odgovoru na ovo pitanje, nemački antropolog je pošao od dobro poznate pretpostavke, da ne postoji nijedna važna ljudska delatnost „za koju nije potrebno poznavanje čoveka, i to ne samo opšteg, filozofski pojmljenog, već individualnog, onako kako se pojavljuje pred našim očima“ (Humbolt, 1991: 26). Kao iskusan istraživač, Humbolt je bio svestan opasnosti koja se krije u empirijskim istraživanjima ljudskog karaktera

naročito u „isuviše neodređenom“ ili „previše partikularnom pojmu individue“ (Humbolt, 1991: 26).

Ipak, za Humbolta je mnogo važnije pitanje, na koje je, po njegovom mišljenju dužna da odgovori liberalna doktrina – „kako individualne karaktere razvijati da oni ostanu osobeni, a da pri tome ne postanu jednostrani?“. Odnosno, šta treba činiti da se tim postupcima ne „otežava ispunjenje opštih zahteva koji se postavljaju opštoj idealnoj savršenosti, da nisu odobreni samo zbog grešaka i krajnosti, ali da s druge strane ne prekoračuju svoje fundamentalne granice i ostanu dosledni“ (Humbolt, 1991: 27).

Iako se zalagao za to da čovek treba da zadrži svoj karakter, „jer je samo u njemu (...) delatan i srećan“, Humbolt je isto tako smatrao, da moderni čovek treba da „zadovoljava opšte zahteve čovečanstva i ne treba da stavlja nikakve ograde svom duhovnom obrazovanju“ (Humbolt, 1991: 27). Stoga je isticao, da oni koji u praksi poznaju ljude imaju zadatak da „pomire ova dva međusobno protivrečna zahteva“ (Humbolt, 1991: 28). Glavni uslov za uspešno rešavanje ovog problema, Humbolt je video u temeljnom proučavanju opšte različitosti ljudske prirode.

Kad je reč o razvitku, negovanju i očuvanju individualnosti pojedinih nacija, kod Humbolta se, po nivou odgovornosti, na prvom mestu nalazi zakonodavac. Bio je uveren da je odgovornost zakonodavca najveća „jer ima u rukama najveću i najopasniju moć da deluje na ljude“. Budući da zakonodavac deluje na ljude moćnim političkim sredstvima, njemu se, pre nego što predloži bilo koju meru, „mora postaviti pitanje o njenom uticaju na karakter građanina kao ljudskog bića“ (Humbolt, 1991: 29).

NEPOSREDNI UTICAJ INDIVIDUALNOG POZNAVANJA LJUDI NA OSOBENOST KARAKTERA

Uporedna antropologija, prema Humboltu, ne upoznaje nas samo sa različitim ljudskim karakterima, već doprinosi stvaranju uzvišenijih ljudskih karaktera i svrsishodnije upravlja postojećim ljudskim karakterima.

U svojim metodološkim razmatranjima, Humbolt je uočio problem, koji se tiče odnosa raznolikosti i opšte ispravnosti i objektivnosti kulture, ukusa i običaja. Naime, u društvenoj nauci u 19. veku postojala je dilema da li raznolikost ometa stvaranje univerzalnog ljudskog karaktera. Na to pitanje, nauka 19. veka, nije dala jednoznačan odgovor. Humbolt je smatrao, da su „sva dela koja čovek stvara trajnija ako su izložena opštoj analizi nezavisnoj od subjektivnosti pojedinca, pa se čak i dela duha samo u izvesnom smislu mogu izuzeti od toga“ (Humbolt, 1991: 31).

Humbolt je, međutim, isticao da postoji veliki jaz između „subjektivnog poznavanja prirode i njene objektivne strukture“. Stoga je nastojao da pronađe odgovor na pitanje: „kako produblјivanje i poboljšanje prvog može podsticati oplemenјivanje ovog drugog?“ Tu mogućnost Humbolt je video u samoj činjenici da je u ovom slučaju „čovek ujedno objekat posmatranja i posmatrač, da se ona svuda, čak i neprimetno, prilagođava unutrašnjoj formi svog duha, i da se masa vladajućih pojmova naposletku (...) podređuje ne samo čoveku, već i mrtvoj prirodi“ (Humbolt, 1991: 32).

Humbolt je isticao, da nas „prošireno znanje karakternih svojstava“ ne samo uči da pravilnije ocenјujemo karaktere i nalazimo svrsishodnije metode za njihovu obradu, već nas, „otkrivanje tananijih nijansi u karakteru podstiče da se on zaista modifikuje na još raznovrsniji način“. Humbolt je bio uveren, kao i većina pripadnika društvenih naučnika u 19. veku da „izučavanje pojedinih vrsta određuje njihove forme onako

individualno kakve jesu i tako idealistički kakve mogu biti“ (Humbolt, 1991: 32).

Povrh toga, Humbolt je smatrao, da se karakter individuuma formira „stalnim uticajem delovanja misli i osećanja“ (Humbolt, 1991: 32). Ovom kantovski formulisanom tezom o razvoju ljudske individualnosti, Humbolt ukazuje na direktnu vezu između iskustva i razuma, odnosno, razumskih kategorija primenjenih na oblast kulture, pedagogije i duhovnog stvaralaštva. „Zahvaljujući opštoj podudarnosti u mišljenju naše vrste o bivstvu ili sudu, našoj praktičnoj i teorijskoj strukturi, omogućeno nam je da uspomoc ideja i polazeći od našeg duha delatno i praktično utičemo na sebe“ (Humbolt, 1991: 32). Oslanjajući se na Kantovu epistemološku teoriju, Humbolt ističe, da se razumom ne može shvatiti ništa, što na neki način nije usklađeno sa sferom čulnosti i osećanja. Ali po njegovom mišljenju, čovek u svoje biće takođe ne može primiti ništa čemu nije prethodila pojmovna priprema. Prihvatajući ključne principe Kantove koncepcije teorije saznanja, Humbolt smatra da se „ne može shvatiti nešto za šta čovek nema čulo, za šta nedostaje materijal“ (Humbolt, 1991: 33).

KLJUČNI ASPEKTI MUŠKE I ŽENSKLE LEPOTE

Humbolt je u svojoj komparativnoj antropologiji pokušao da, na moderan način, oživi antički mit o čoveku i ženi kao o bićima, koja tek sjedinjena, ne čine samo jedno celovito biće, već svojim različitim estetskim kvalitetima, predstavljaju ideal savršene ljudske lepote. „Izuzimajući jedinstvo vrste, koje se skupno izražava u muškoj i ženskoj građi, čak su i razlike među polovima u tako potpunom skladu da se one time stapaju u celinu. Bilo da se, dakle, odvoji ili sjedini polni karakter, u oba slučaja dobija se slika čoveka u njegovoj opštoj prirodi“ (Humbolt, 1991: 52).

Humbolt je u svojoj teoriji ideala muške i ženske individualnosti smatrao da: „crte obe pojave odnose se stoga naizmenično jedne na druge; izraz snage u jednom ublažava izraz slabosti u drugom, a ženska nežnost uzdiže se na muškoj čvrstini. I tako pogled, nezadovoljan svakom pojavom ponaosob, prelazi na drugu, i obe se, dakle, dopunjuju onom drugom. Baš kao ideal ljudske savršenosti, tako se ideal ljudske lepote raspodeljuje na obe na takav način da od dva različita principa, čije ujedinjenje, čini lepotu, u svakom polu uočavamo prevagu drugog“ (Humbolt, 1991: 51).

Humbolt je smatrao da se „kod lepote muškarca razum više zadovoljava prevlašću forme (*formositas*) i umetničkom određenošću crta, dok se kod lepote žena osećanje više zadovoljava slobodnom bujnošću predmeta i dražesnom ljupkošću crta (*venustas*); mada nijedna od ove dve ne može polagati pravo da bude nazvana lepotom kada u sebi ne sjedinjuje obe osobine“ (Humbolt, 1991: 51). Ipak, Humbolt je, kao i jedna značajna antropološka struja njegovog doba, bio uveren, da „najviša i najsavršenija lepota ne zahteva samo ujedinjenje, već i apsolutnu ravnotežu oblika i materije, umetničkog karaktera i slobode, duhovnog i čulnog jedinstva, a ona se može održati samo ako se ono karakteristično dvaju polova stopi u mislima i iz najtešnjeg spoja čiste muškosti i čiste ženskosti tvori ljudskost“ (Humbolt, 1991: 51). Na osnovu ovog ekstenzivnog citata vidi se precizan opis svih elemenata Humboltovog ideala lepote dvaju različitih polova i njihova međuzavisnost, bez koje, po njegovom mišljenju, nema ljudskog savršenstva.

Humbolt, ipak, priznaje da je u stvarnosti „teško naći takvu čistu muškost i ženskost“ (Humbolt, 1991: 51) kao što je ona prikazana u mermernim kipovima antičkih vajara. A zatim, ističe, da se „u praksi (se) uvek ispreči osoben karakter individue, koji iskrivljuje njen opšti karakter“ (Humbolt, 1991: 51). Po Humboltovom mišljenju, „razum,

međutim, može pružiti samo skućene apstrakcije, a ovde nam je upravo veoma malo stalo do potpuno ćulne slike, jer se istiniti duh polne osobenosti može izraziti samo živism sadejstvom svih pojedinaćnih crta“ (Humbolt, 1991: 52).

Mogućnost da se iz ove neprilike oslobodimo, Humbolt je video u snazi „produktivne mašte, koja s područja iskustva prelazi na idealno, uklanjajući (...) samo slučajni i ogranićeni proizvod vremena, naime stvarnu individuu. Naroćito po prirodi obdareni ovom ćudесnom moći, Grci su nastanili svoj Olimp idealnim stvorenjima. Ako bi, dakle, traćžili ćistu osobenost i lepotu oni bi se okrenuli krugu bogova i nalazili ovde ono što im je nedostajalo na zemlji“ (Humbolt, 1991: 52). Humbolt priznaje da „u narednim vekovima niko nije uspeo da nadmaši ovaj narod u umetnosti ubiranja još nerascvetanog pupoljka skrivenog karaktera jednog bića i da ga s takvom nećžnošću zaogrnu određenim oblikom. Samo grćkom umetniku uspelo je da sam ideal pretvori u individuu i kod njega ćemo naći objašnjene ovog predmeta koje će nas najviše zadovoljiti“ (Humbolt, 1991: 52).

U krugu boginja, po Humboltu, susrećemo se sa idealom ćenskosti najpre u mitu o Dionovoj kćeri. „Ćitna i nećzna fizićka konstitucija, koja sjedinjuje sve umiljate draćži, bućni rast, poćudno vlaćno oko, ćećnjivo otvorena usta, ljupka smernost, što zapravo viće odaje devićansku sramećljivost nego strogost koja udaljava, i boćžansku ljupkost, koja se nalik daćku razliva po njenoj ćitavoj pojavi, sve to naveććuje pol što na svojoj slabosti zasniva ćak i svoju moć. Ono što bliće njenom okrućenju odiće ljubavlju i nasladom, a i sam njen pogled ljubazno poziva na to“. Izraziti primer i ideal ćenske lepote, Humbolt smatra, lik grćke boginje Venere, koja predstavlja „jednu veliku i sveobuhvatnu ideju (...) i svetvornu snagu koja proćžima sve što je živo“ Uz to istiće, da za ovu ideju: „Grci nisu mogli odabrati srećniji simbol od idealne pojave ćene u

cvetu, najlepšeg od svih stvorenih bića, ni srećniji trenutak od onog u kome prva, još neodređena želja nadima grudi“ (Humbolt, 1991: 52).

Humbolt, međutim, smatra, da se karakter i u krugu antičkih boginja bitno razlikuje. Stoga, on ističe, da je, na primer, u Minervi „Jupiterovoj kćerki ozbiljnost mudrosti uništila svaku žensku slabost; to pokazuje mirni, zamišljeni oboreni pogled“ (Humbolt, 1991: 52). Za razliku od Minerve „Dijanin pogled zaustavlja se sa živahnom požudom na predmetu njene težnje; ona je samo jednu naklonost zamenila drugom“, Humbolt, napominje, da „Dijani ženstvenost nije strana, ona štaviše, negde pokazuje mušku snagu; u radosnoj prirodnosti ona samo nije svesna sebe“ (Humbolt, 1991: 53).

Na osnovu dva principa, odnosno na osnovu njihove zastupljenosti, Humbolt pravi razliku između dva oblika ženstvenosti: onog u kojem preteže ljupkost i onog u kojem dominira dostojanstvo. U prvoj je ženstvenost „živa i delatna“, a u drugoj se „mirno razliva celim bićem i niti se pojavljuje sama niti u jednom jedinom trenutku naklonosti ili afekta, već je najtešnje utkana u božansku ličnost i postaje deo ljudskog karaktera“ (Humbolt, 1991: 53).

LJUDSKOST KAO KLJUČNI ASPEKT ŽENSKOG I MUŠKOG IDEALA LEPOTE

Humbolt je smatrao da „čovek kao složeno biće povezuje u sebi slobodu sa prirodnom nužnošću“, i na taj način „kroz najsavršeniju ravnotežu jednog i drugog dostiže ideal čiste ljudskosti“ (Humbolt, 1991: 61). Razume se, da put do čiste ljudskosti, nije nimalo jednostavan. On zahteva višestruko poznavanje osobenosti ženskog i muškog karaktera, njihovih zajedničkih obeležja i odnosa tih obeležja koji je bitan za određenje celovitog pojma ljudske ličnosti. Stoga je Humbolt u svojim istraživanjima ljudskog karaktera, tragao za onim osobinama koje ne

pripadaju isključivo jednom od polova a bitne su za razumevanje celovitosti ljudskog bića. Humbolt je ovde računao da postoji ljudska volja koja „katkad i u stvarnosti, čak i kad zazrače samo pojedine crte jedne pojave, stoji kao čisto ljudska na sredini između muške i ženske, i svako je prepoznaje jer nosi njenu sliku u svojoj duši“ (Humbolt, 1991: 61).

Po Humboltovom mišljenju, „ako bi se ova i slična obeležja (...) sakupila u jednu sliku, pokazala bi se umetnička determinisanost crta, koja bi, međutim, bila jednako udaljena od strogosti i nasilja, a s njom bi se sjedinila ljupkost, koja, ne želi da je potisne, isto tako ne bi smela biti potisnuta od nje“ (Humbolt, 1991: 61-62).

Kako se oba pola odnose prema idealu čiste i bespolne ljudskosti, tako se i njihova obostrana lepota odnosi prema idealu lepote. U oba je, kao što smo pokazali izražena ljudskost, jer svaki predstavlja dve prirode sjedinjene u njemu, samo što uvek preteže jedna od njihove dve prirode. Isto tako, oboma pripada deo lepote, ali u svakom vlada samo jedan deo nje, koji pritom ne isključuje drugi. Kako se u ljudskosti prirodna nužnost sjedinjuje sa slobodom, tako vidimo da je u lepoti materija povezana sa formom. Kao što u oplemenjenoj ljudskosti zapovest razuma izgleda kao slobodna želja sklonosti, a glas afekta kao izraz razumne volje, tako u uzvišenoj lepoti zakonitost oblika deluje kao slobodna igra materije, a rođenje samovolje kao delo zakona. Tamo gde se, po Humboltu, ispoljava ljudskost, tu će lepota biti moguća, jer obe se odnose jedna prema drugoj kao „stvarnost prema pojavi, kao original prema kopiji“ (Humbolt, 1991: 52). Ako je ljudskost specificirana, tako će u svako doba biti i lepota. Izraz strože vladavine volje proizvešće u muškoj građi veću određenost oblika; izraz veće slobode prirode u ženskoj građi omogućiće veću postojanost materijala. „Ali obe pojave moraju se odreći sveg prava na lepotu, ako svaka u sebi ne sjedinjuje oba preimućstva i ako nije samo prevaga jedne te iste to što razlikuje jednu od druge, i obe od

ideala. Ne mareći za borbu, u kojoj se preko svojih ograda uključuje sve stvarno, i oslobođen osobnosti, po kojim se vrste međusobno razlikuju, ideal lepote i ideal ljudskosti održavaju najsavršeniju ravnotežu. Težnja za formom i težnja za stvarnošću se, dakle, jednako zadovoljavaju i razmenjuju u slobodnoj igri uzajamne funkcije“ (Humbolt, 1991: 61-62).¹⁰

LITERATURA

Bekić, T. (1997). „Šiler“ u *Njemačka književnost II*, Z. Konstantinović. Sarajevo: Svjetlost, Beograd: Nolit, pp. 44–57.

Dimić, Z., & Vladušić, S. (2014). (ur.) *Ideja univerziteta*. Letopis Matice srpske, 5, 578-649.

Džejmson, F. (1974). *Marksizam i forma*. Beograd: Nolit.

Grić, D. (1975). Igra kao estetski problem. *Filozofske studije*, 7, 191-239.

Humbolt, fon V. (1988). *Uvod o delo o kavi jeziku i drugi ogledi*. Novi Sad: Dnevnik.

Grubačić, S. (2009). *Istorija nemačke kulture*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanović.

Humbolt, fon V. (1991a). *Ideja za pokušaj određivanja granica delotvornosti države*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Humbolt, fon V. (1991). *Spisi iz antropologije i istorije*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

¹⁰ Humbolt tokom cele svoje analize upućuje čitaoca da ima u vidu Šilerovo određenje lepog u njegovim *Pismima o estetskom obrazovanju čoveka* (Humbolt, 1991: 63).

- Kant, I. (1974). *Um i sloboda* (izb. prev. Danilo N. Basta). Beograd: Mladost.
- Konstantinović, Z. (1993). *Komparativno viđenje srpske književnosti*. Novi Sad: Sveatovi.
- Kučinar, Z. (2011). *Srpsko filozofsko društvo – kratka istorija*, knj. I. Beograd: Službeni glasnik i Srpsko filozofsko društvo.
- Lolić, M. (2007). Stvaranje beogradskog univerziteta i sporovi oko Teološkog fakulteta 1905–1920, *Filozofija i društvo*, 2, 121-149.
- Lolić, M. (2014), Predgovor. U: Johan Gotlib Fihte, *Filozofija masonstva*. Beograd: Otkrovenje.
- Marcuse, H. (1965). *Eros i civilizacija*. Zagreb: Naprijed.
- Matić, D. (2016). *O putu kojim se filozofija Fihte, Šelinge i Hegela razvila iz Kantovog spekulativnog istraživanja*. Beograd: Dosije studio.
- Mikulić, B. (2015). *Trg izgubljene Republike i druge uzorite priče 90ih*. Zagreb: Arkzin.
- Radulaški, Lj. (2008). *Sabrane pedagoške studije*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet.
- Skerlić, J. (1966). *Omladina i njena književnost*. Beograd: Prosveta.
- Slijepčević, P. (2013). *O nemačkoj književnosti i kulturi*. Banjaluka: ANURS, Beograd: Svet knjige.
- Šiler, F. (1994). *Filozofija i umetnosti*. Novi Sad: Književna zajednica Novi Sad.
- Šiler, F. (2008). *Pozniji filozofsko-estetički spisi*,. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Tejlor, Č. (2008). *Izvori sopstva – stvaranje modernog identiteta*. Novi Sad: Akdemska knjiga.

Triling, L. (1990). *Iskrenost i autentičnost*. Beograd: Nolit.

Zafranski, R. (2013). Šiler je nemački Šekspir. U: D. Basta (prir. i prev.), *Kroz prozorsko okno prevođenja*, sakupljeni prevodi (1974–2013). Beograd: Dosije studio, pp. 435-437.

Zimel, G. (2013). Šesnaesto predavanje o Kantu. U: D. Basta (prir. i prev.), *Kroz prozorsko okno prevođenja*, sakupljeni prevodi (1974–2013). Beograd: Dosije studio, pp. 427-435.

Žunjić, S. (2014). *Istorija srpske filozofije*, drugo dopunjeno i ispravljeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike.

Marinko LOLIĆ

**INFLUENCE OF SCHILLER'S AND HUMBOLDT'S IDEAL OF BEAUTY AND
HUMANITY ON THE SERBIAN CONTEMPORARY CULTURE**

ABSTRACT

This paper discusses Schiller's concept of beauty - which presents critical reexamination and development of the main ideas of Kant's aesthetics and points to the different ways of reception of these ideas in our contemporary philosophy and culture. Schiller criticizes Kant's conception of beauty and widens this concept with the idea of grace. Developing his ideas of man and humanity, the great moralist (opposite to Kant) advocates stronger connection between morals, nature and emotions, to whose harmony mankind should be led by aesthetic education. Both as a poet and as a philosopher, Schiller deals with concept of man and humanity.

In his comparative anthropological research, Humboldt used the key ideas of Schiller's conception of human personality and his definition of beauty to develop the ideal of masculine and feminine beauty from the viewpoint of their gender differences in his comparative anthropological research. In this chapter, the author throws light on the ideals of masculine and feminine beauty in Humboldt's anthropology, and shows their key aspects both from the viewpoint of comparative anthropology, as well as in the sphere of aesthetics and moral theory. The basic aim of these considerations is to explore Humboldt's motives for supplementing ideal of feminine and masculine beauty with the ideal of humanity, and show why these ideals cannot fulfill their full meaning without idea of humanity in the development of contemporary human individuality.

KEYWORDS: anthropology, female, male, ideal, individualism, Kant, Schiller, Humboldt